

træk i de sammenfattende afsnit. Et væsentligt forhold er udvidelsen af DA's aktivitetsområder, der i et vist omfang også er blevet integreret i overenskomsterne og er blevet forhandlingsstof. Det gælder f.eks. arbejdsmiljø-, social- og uddannelsespolitiske spørgsmål, og derudover har man også gjort en stor indsats for at profilere sig på andre felter, herunder navnlig inden for den økonomiske politik.

Så småt begynder dette billede af DA som en magtfuld organisation at ændre sig fra begyndelsen af 1990'erne. Kræfterne samles nu ikke længere centralt i Arbejdsgiverforeningen, men koncentrerer sig i stigende grad i kombinerede og slagkraftige arbejdsgiver- og erhvervsorganisationer inden for de enkelte erhverv, hvorved antallet af tilknyttede medlemsforeninger samtidig reduceres drastisk. Dette sker i særdeleshed inden for industrien, der som den største og mest indflydelsesrige gruppering inden for DA presser på for at fravriste organisationen dens ledende rolle i overenskomstsyste­met samt mere generelt som samfundspolitisk aktør. Det betyder også, at varetagelsen af fællesinteresser på tværs af de forskellige erhverv nu nedtones til fordel for fællesinteresser inden for de enkelte erhverv, således at der skabes en anden kompromisstruktur inden for DA, hvor der nu fordres en la-

vere grad af enighed blandt arbejdsgiverne.

Før det kommer så vidt, skal man igennem talrige interne undersøgelser, forhandlinger og styrkeprøver, der viser, at de institutionelle særinteresser i at fastholde organisationens status ikke er stærke nok og bliver overtrumpet af medlemmernes behov for forandringer.

I dag – netop ved 100-års jubilæet – fremstår DA derfor som en ganske anden organisation, end vi har lært den at kende igennem de foregående årtier. Forfatteren mener her, at vi med hensyn til organisationens aktivitetsniveau og status stort set er tilbage ved udgangspositionen i 1956, men det forekommer at være en lige vel optimistisk vurdering, og spørgsmålet er, om vi ikke bør opfatte de senere års reformer som et forsøg på at skabe en ny model for arbejdsgivernes organisering. På den anden side må medgives, at der ikke er tale om en irreversibel proces, idet det ikke kan udelukkes, at arbejdsgiverne under pres fra lønmodtagerne nødsages til atter at samle kræfterne, sådan at DA vinder det tabte terræn tilbage og igen opnår fordums styrke. Dette punkt kan vi så vende tilbage til om endnu 25 år, hvis der tages initiativ til et udgive et af de sjældne jubilæumsskrifter om danske arbejdsgivere.

Karsten Ronit

KULTURHISTORIE

Axel Bolvig: *Reformationens rindalister. Om kunst og arkitektur i 1500-tallets Danmark*. (Gyldendal, 1996). 208 s., 260 kr.

Efter bøgerne om den romanske og den gotiske kunst kommer Bolvig nu med en bog om reformationstidens kunst og (!) arkitektur. Jeg har andetsteds an-

meldt de forrige bøger, hvor jeg så har gjort mine skyldige ophævelser over Bolvigs stil og jargon og hans fjantede sammenligninger med moderne forhold. I den henseende er alt uændret i nærværende bog. Det er der nok ikke noget at stille op med – men forfatteren »skyder sig selv i foden« ved både at ville være seriøs og så formidle i et

sprog, der er datomærket (med begrænset holdbarhed – bedst inden år 2000), og som synes at henvende sig til højskoleelever. Nu har han ført sine anakronismer helt ud i titelen, *Reformationens rindalister*, hvorved det gøres endnu tydeligere, at forfatterens betragterpunkt ligger på denne side af 1960'ernes kunstfonddebat; at det, der vurderes, er reformationstidens *kunstpolitik*. Bolvig har i de tre bøger med møje villet fremmane en bevidst kunstpolitik hos sjællandske stormænd og senmiddelalderens bønder og nu en negativ kunstpolitik hos de kirkelige reformatorer og reformationstidens øvrighed. Jeg mener, det er dybt problematisk at tilbageføre et moderne begreb om kunstpolitik til tidligere tider og samfund. Det går i hvert fald ikke uden at køre på to hjul i svinget – for nu at blive i jargonen.

Bolvigs metode er i og for sig glimrende – og det er altid det positive, udfordrende – og irriterende ved hans bøger – nemlig at han skynder sig at lave en teori, før han har valgt sine kilder og monumenter. Gør man imidlertid ikke det, kommer man alt for let til at stikke i positivistisk hængedynd, i beskrivelser, redegørelser for en række forhold, der ikke rigtig har den store relevans. Man ender let med at sige alt det, andre har sagt før. Man bliver en kompilator – en kustode i endeløse samlinger af oplysninger, ikke en formidler, debattør. Så Bolvig iler med at beskyldte reformatorerne for at være »rindalister«. Det er, skønt det lyder smart, noget værre vrøvl. Rindalisme dækker over det synspunkt, at kunsten skal kunne leve af og ved sig selv, at markedet retter sig efter efterspørgselen; at menigmand anskaffer sig den kunst, han selv kan lide, at han ikke påføres en stil, en smag, af et kulturpolitisk og smagsmæssigt pavedømme. Rindalisme er en term, der kan bruges, når man har et kunstmarked og en decideret kunststøtte

– og det er faktisk langt mere udviklede forhold, der gør sig gældende på reformationstiden. Det påviser Bolvig jo selv. Det er gejstlighed og adel, der *sammen med* menigmand viser en vis ligegyldighed over for kunsten.

Bolvig cirkler sig da også frem til en mere differentieret forståelse, når han allerede før reformationen påviser en »Entzauberung« af billedet, en ændret holdning til billeder og kunstgenstande, påviser konfiskationerne under Frederik I, nævner et mætningspunkt for kunstanskaffelser i begyndelsen af 1500-årene, et stilistisk tidehvert, da sengotikkens raffinement ikke lader sig presse videre – og ved at citere katolikken og humanisten Poul Helgesen for synspunkter, der ligger uhyre tæt ved Luthers. Nej. Det er ikke så let med en enkelt håndbevægelse at kalde reformationstidens kunstsyn for rindalistisk.

Bolvig når ganske langt ved overvejende kun at benytte den litteratur, der passer til hans tese. Hvor Bolvig tidligere har været sur på sine kunsthistoriske forgængere, fordi de ikke er enige med ham, så snakker han nu fint og høfligt med de gamle drenge, Beckett, Jensen og Andrup, fordi han nu pludselig er på linie med dem. Der er jo god tradition for at nedvurdere reformationens århundredets kunst.

Bogen rummer for mig tre altoverskyggende problemer. Der jongleres med to størrelser, der ikke nødvendigvis dækker hinanden, nemlig billeder og kunst. Det forhold burde være klargjort af Ringbom, Freedberg og Belting – for blot at nævne nogle få. Menigmand forholder sig ikke nødvendigvis til kunst, men til billeder – og der er nu engang Fanden til forskel. Og der er sandelig også forskel på billedernes rum. De stakels bønder, som Bolvig altid omfatter med en stor romantisk kærlighed, har jo netop ikke set f.eks. de adelsportrætter, der diskuteres. Det er ikke deres billedverden. Skæg for sig og snot for sig – tak.

Det andet er, at der tales om protestantisk versus katolsk kunst. Det er der ingen hjemmel for at gøre. Jacob Madsen leverer det bedste eksempel. Han kalder jo ikke billeder og kunst fra før 1536 for »katolske«, men netop for værker, der er udsprunget af misbrugene: pavemessen, overtro, skærsildslæren osv. Reformatorerne er sig da bevidste at stå i en tradition, der er 1500 år gammel. Kristendommen starter ikke i 1517. Men årene op til 1517 bød på en række misbrug – og det er dem – og deres symboler – der skal ud af folks synsfelt og hjerter. Betegnelsen katolsk opstår først som en negativ bestemmelse i konfessionaliseringens tid på Tridentinum og Konkordieformelens tid, altså efter 1580. De evangeliske opfattede da sig selv som de sandt katolske – i modsætning til pavens antikristelige kirke.

Det tredje problem er, at Bolvig ikke viser nogen historisk forståelse for – eller på nogen måde redegør for reformationens indhold og hensigt og egentlige virkninger. Det kommer til at virke, som om reformationen er noget, en samling onde og bondefjendske mænd lader falde ned i hovedet på den stakkels menigmand.

Bogen koncentrerer sig om billeder – og dem er der såvist ikke mange nye af i det borgerkrigshærgede Danmark, hvor den vigtigste opdragsgiver, kirken, er borte og kunstnerne derfor er udvandrede eller har kastet sig over andre givtige opgaver, i et Danmark, hvor der er et decideret overskud af kirker og inventar. Bolvig siger selv, at reformationen er en ordets kultur. Og det er den visse- lig. Men den er såvel skriftens som det talte ords store periode. Der er et sprogligt mesterskab til stede i reformationens århundredet, der nok ville være en undersøgelse værd – og som nok ville relativere Bolvigs letkøbte teorier om udemokratisk sindelag hos gejstligheden betydeligt. Der er simpelt hen tale

om andre medier i formidlingen og belæringen – og det går givetvis ud over billedkunsten. Kalkmaleriet er ikke længer medium for en jævn folkelig belæring og refleksion, men hvis Bolvig savner det hurtige, rappe, humoristiske, ordsprogsagtige, så skulle han tage og læse reformationens polemiske skrifter! Når Bolvig læser Palladius, synes han, at han er så ubehageligt og demonstrativt kropslig. Gad vide hvorfor Palladius taler så meget om krop og liv og ikke om sjælens frelse? Måske kunne det have med nogle grundlæggende temaer i reformationens teologi og menneskesyn at gøre? Tja? Her mangler ganske simpelt en bredere anskuelse af og dybere forståelse for reformationen.

Bolvig nævner med et skuldertræk, at Francis Becketts disputats kun omhandler de bevarede værker. Ja, men han kunne jo ikke så godt skrive om dem, der er gået til grunde. Bolvig er dog i samme situation. Han må forholde sig til de værker, der er bevarede fra reformationstiden. Det nævnes i bogen, at de store renoveringer af kirker sker i slutningen af 1700-tallet og begyndelsen af 1800-tallet – på et tidspunkt, hvor der er gryende forståelse for det antikvariske, for »kunstsager«. Hvor stor en del af reformationstidens billeder er strøget ud i de år? Vurderedes reformationens kunst på det tidspunkt ligeså højt som gotikkens? Nej, næppe. Vi ved da f.eks. noget om antallet af nedrevne reformatorske lektorieprædikestole. Så eftertidens vandalisme må vel til syvende og sidst også tages med i betragtning, når denne historie skrives.

Billedteksterne er stort set gentagelser af brødtekstens oplysninger. Det virker ikke så godt. Det hæmmer en flydende læsning. At titelbladet til Chr. Pedersens Jærtegnspostille s. 13 udnævnes som titelblad til hans Saxoudgave, er vel en svipser. Jærtegnspostillens og Saxoudgavens titelblade ligner hinan-

den, jovist, men de er da også forskellige. Saxoudgaven rummer andre og flere motiver end Jærtegnspostillens. Det kunne da også have været sjovt, hvis Bolvig understregede, at de tre illustrationer s. 58-59 er kirkeinventar – og ikke bare kilder til viden om, at der ikke skulle være inventar i kirkerne! Mediet er mere end en meddelelse. Det er selv en genstand! Og hvorfor mon man viser gudstjenestescener på inventar? Det har nærværende anmelder i al beskedenhed funderet over i skrift og tale ved flere lejligheder. Der *er* nemlig noget med budskab og medium – som er mere interessant, end Bolvig lader ane. Måske tænkte reformatorerne sig ligefrem om?

Bibliografien er dækkende for, hvad Bolvig har læst og brugt, men der mangler efter min mening en række uhyre væsentlige nyere (skandinaviske og tyske) bidrag til reformationskunstens historie.

Bortset fra alle disse indvendinger, så er bogen en glimrende og tendentiøs opsamling af meget af det, vi ved om reformationstidens billedkunst. Den udmærker sig ved ikke blot at trække perler på en snor, men ved faktisk at anlægge et perspektiv, ved at tage stilling, ved at drille alle de kustoder, der er så bange for at anvende blot lidt nyere teorier på det gammelkendte materiale. Det var da på tide, at semiotikken nåede til reformationskunsten. På den måde har Bolvigs seneste bog virkelig en mission – ud over at man sgu bliver så irriteret over, at den trods alt sit vrøvl *er* tankevækkende.

Carsten Bach-Nielsen

Hans Michelsen: *Peder Sørensen – en præst og hans bøger. En bog- og bibliotekshistorisk undersøgelse*. Udgivet af Roskilde Stiftsblad. (Forlaget Kolorit, 1995). 263 s.

Her foreligger en på flere måder udmærket fortegnelse over det bibliotek, den

falsterske præst Peder Sørensen (1520-1588) efterlod sig og havde testamenteret til Nykøbing Kirke. Her opbevaredes bøgerne, indtil Frederik Münter i 1828 erhvervede dem til Stiftsbiblioteket i Roskilde, hvor de stadig befinder sig.

Det er forholdsvist sjældent, at man ser en så gammel bogsamling, anskaffet af én person og bevaret næsten intakt til nutiden. Det giver gode muligheder for undersøgelse af mange forhold. Det er næsten kun fantasien, der sætter grænsen for spørgsmålene.

Stiftsbibliotekaren i Roskilde har udarbejdet en bog, der består i en katalog og en indledning, der kommer rundt om boghistorie, lærdomshistorie, kirkehistorie og sådan lidt af hvert i en noget uklar rækkefølge med mange gentagelser. Her formidles langthen for den interesserede menigmand. Den interesserede menigmand er en udmærket modtager at skrive for, men den lidt mere videnskabeligt interesserede læser trættes af tonen.

Bogen er virkelig et smukt arbejde, men fagfolk ved i forvejen størstedelen af det, der fortælles i de 75 siders indledning. Til gengæld forstår den interesserede lægmand formodentlig ikke et pluk af de mange lister, der er opstillet efter allehånde kriterier, og hvor bøgerne anføres med deres voluminøse latinske titler. For nu atter at tale for Ane i kæret, så har hun da ikke nogen glæde af de latinske titler og udgivelsessteder, der endda til tider kan give fagfolk problemer. De *kunne* da i det mindste være oversat i billedteksterne.

Det arbejde, der her er gjort, er udmærket, ja glimrende – for fagfolk, der så selv kan arbejde med det fremlagte materiale. Man får et præcist billede af de bøger, Peder Sørensen har købt. Men indledningen er i denne sammenhæng alt for tynd. Det er altid let at sige, hvad forfatteren kunne have gjort, men jeg kunne nu godt have forestillet mig en